

УДК 347.65/.68

Гончарова Аліна В'ячеславівна –

к.ю.н., доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету

Alina V. Goncharova –

candidate of juridical sciences,
associate professor of criminal law disciplines and justice,
Sumy State University
(2 Rymkoho-Korsakova Street, Sumy, 40000, Ukraine)

Спеціальні правила забезпечення прав спадкоємців за законом: спадкування насцітурами

Стаття присвячена вивченню питання забезпечення прав спадкоємців за законом, а саме, порядку спадкування насцітура. Актуальність даної теми полягає в тому, що правовий статус ненародженої дитини в недостатньому обсязі регулюється цивільним законодавством України. Цивілісти не дійшли єдиного висновку щодо об'єму правоздатності насцітура. Досліджується обсяг правоздатності, можливості законодавчого закріплення, варіанти вирішення проблем. В сучасному світі питання правового становища зачатої, але ще не народженої дитини є досить проблемним з огляду на інтенсивність розвитку репродуктивних технологій.

Ключові слова: *спадщина, спадкування, спадкування за законом, спадкоємці, спадкодавець, ембріон, насцітура.*

Статья посвящена изучению вопроса обеспечения прав наследников по закону, а именно, порядке наследования насцитура. Актуальность данной темы заключается в том, что правовой статус нерожденного ребенка в недостаточном объеме регулируется гражданским законодательством Украины. Цивилисты не дошли единого вывода относительно объема правоспособности насцитура. Исследуется объем правоспособности, возможности законодательного закрепления, варианты решения проблем. В современном мире вопросы правового положения зачатого, но еще не родившегося ребенка является достаточно проблемным учитывая интенсивность развития репродуктивных технологий.

Ключевые слова: *наследство, наследование, наследование по закону, наследники, наследодатель, эмбрион, насцитура.*

A. V. Goncharova Special Rules for Ensuring the Rights of Heirs at Law: Inheritance of Nastiturus

The article is devoted to the study of the issue of ensuring the rights of heirs at law, namely, the order of inheritance of nastiturus. The relevance of this topic is that the legal status of the unborn child is insufficiently regulated by the civil legislation of Ukraine. Civilians have not reached a single conclusion on the extent of the legal capacity of the nastiturus. The volume of legal capacity, possibilities of legislative consolidation, variants of the decision of problems are investigated. In today's world, the question of the legal status of a conceived but not yet born child is quite problematic given the intensity of the development of reproductive technologies. The current legislation of Ukraine is aimed at protecting private property. From the day of death of the person the inheritance which heirs as a general rule can accept within six months opens. Exceptions to this rule occur in cases where the number of persons called to inherit includes nastiturus - a child conceived during the life of the testator, but not born. Nastiturus will become a subject of legal relations only if it is born alive (regardless of its life expectancy). The Civil Code, protecting the interests of a potential heir, prohibits the distribution of inherited property before his birth. Nastiturus will become a subject of legal relations only if it is born alive (regardless of its life expectancy). The Civil Code, protecting the interests of a potential heir, prohibits the distribution of inherited property before his birth. However, in practice there may be situations when neither the heirs nor the notary knew about the presence of an unborn but already conceived child. There is an unresolved problem related

to the consequences of the distribution of inheritance without taking into account the interests of the nasciturus. There are also many controversial issues in situations where nasciturus was conceived using assisted reproductive technologies, especially with the use of such a method as surrogacy. Currently, there is a situation when a child born in this way has no heir rights in the event of the death of his genetic parents.

Keywords: inheritance, inheritance, inheritance by law, heirs, testator, embryo, nasciturus.

Постановка проблеми. Чинне законодавство України направлено на охорону приватної власності. З дня смерті особи відкривається спадщина, яку спадкоємці за загальним правилом можуть прийняти протягом шестимісяців. Винятки з цього правила виникають у випадках, коли в коло осіб, закликаних до спадкування, входить насцитурус – дитина, зачата за життя спадкодавця, але не народжена. Суб'єктом правовідносин насцитурус стане, тільки якщо народиться живим (незалежно від тривалості його життя). Цивільний кодекс, охороняючи інтереси потенційного спадкоємця, забороняє розподіл спадкового майна до його народження. Проте, на практиці можливі ситуації, коли про наявність ненародженої, але вже зачатої дитини не знали ні спадкоємці, ні нотаріус. Виникає не вирішена законодавством проблема, пов'язана з питанням щодо наслідків розподілу спадщини без врахування інтересів насцитуруса. Також виникає безліч спірних питань в ситуаціях, коли насцитурус був зачатий за допомогою методів допоміжних репродуктивних технологій, особливо із застосуванням такого методу, як сурогатне материнство. В даний час складається ситуація, коли народжена таким чином дитина не має прав спадкоємця в разі смерті його генетичних батьків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем спадкування насцитурусів займається багато вчених, таких як О.Е. Блінков, К.Б. Ярошенко, А.О. Мілевська, Н.В. Романовський, О.В. Романовська, Н.Я. Заболотна, Н.М. Павлюк та інші.

Невирішені раніше проблеми. Згадки щодо наділення насцитуруса правоздатністю не знаходимо. Відсутність в законодавстві положень, які прямо закріплюють статус насцитуруса як суб'єкта цивільного права, не створює перешкод для захисту інтересів зачатої, але ще не народженої дитини.

Мета. Проведення комплексного наукового аналізу статусу насцитуруса з позиції існуючої доктрини і чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу.

Аналізуючи праці римських юристів, робимо висновок, що в римському праві існувало поняття правоздатності. Відповідно «Закону XII таблиць», особа, яка народилася після смерті батька, могла вважатися спадкоємцем [1].

Аналогічне становище було закріплено в більш пізніх правових джерелах – Інституціях Гая і Дигестах Юстиніана. Більш того, за законом Юлія Веллея (28 р) для охорони спадкових прав людського зародка йому, на прохання вагітної матері, призначався піклувальник, уповноважений здійснювати управління майном, яке має успадкувати зародок в разі народження. Невипадково римський юрист Тертуліан (на рубежі II - III ст) писав: «Той, хто буде людиною, вже людина» [2].

Відповідно ч. 2 ст. 25 ЦК України правоздатність виникає в момент народження дитини. Законодавець акцентує увагу на тому, що в деяких випадках, можуть охоронятися інтереси зачатої, але ще не народженої дитини [3].

У цивілістичній науці висловлювалися і інші критичні зауваження щодо правоздатності насцитуруса: «Незважаючи на те, що зачата дитина в майбутньому може стати суб'єктом права, навряд її слід розглядати як володаря правоздатності та інших прав ще до народження» [4, с. 87].

Існує два підходи у визначенні моменту виникнення правоздатності: з моменту зачаття та з моменту народження. Досліджуючи дане питання, Мілевська А.О. зазначає, що моментом виникнення правоздатності є момент зачаття. Аналізуючи законодавство іноземних країн, дійшли висновку, що в Американській конвенції про права людини проголошено, що кожна людина має право до повагу до його життя. Це право захищається законом, і як правило з моменту зачаття [5, с. 96].

Розвиток нових біотехнологій в сучасному світі призвів до широкого поширення методів штучного запліднення, які поставили перед наукою цивільного права проблему

захисту прав дитини, зачатої за допомогою імплантації жінці, в тому числі сурогатної матері, кріоконсервованого ембріона після смерті біологічних батьків. У такій ситуації з'являється ще одна спеціальна категорія зачатої дитини, яка не може бути визнана класичним насцітуром, оскільки зачата після смерті біологічних батьків. Правове регулювання не повинно обходити стороною даний аспект сучасного життя. Зміни в оточенні, спрямовують суспільство до розвитку» [6, с. 79].

Народний депутат Ю.В. Бублик, ще в 23.03.2016 р. в Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо правового статусу «насцітуруса» вказав на необхідність конституційно-правового врегулювання механізму захисту прав ненародженої дитини. Зазначив, що необхідно закріпити у Цивільному кодексі поняття «насцітурус» та його спадкові права. Відповідно ст. 1222 Цивільного кодексу України, спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Але сам правовий статус таких суб'єктів на обов'язкову частку спадку, як зачаті, але не народжені до смерті спадкодавця діти, так звані насцітуруси (від лат. nasciturus – буквально «плід у череві матері»), на законодавчому рівні не визначений. В Україні норма абзацу другого частини 2 статті 25 Цивільного кодексу України визначає, що у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини. Існування цієї норми не означає, що існує виняток з правила про момент виникнення правоздатності. Згідно зі ст. 1222 ЦК особи, зачаті за життя спадкодавця, можуть бути спадкоємцями лише після народження живими. [2].

Дискусія щодо правового статусу ембріона знаходиться в стадії дуже віддаленій від консенсусу, є ряд питань щодо реєстрації народження дітей при сурогатному материнстві для неодружених пацієнтів, багато сказано про суперечки щодо долі ембріонів в разі розірвання шлюбу, не можна забути про питання щодо права одного з подружжя зберегти в таємниці від другого з подружжя факт використання репродуктивного матеріалу.

Вельми цікава позиція викладена в науковій статті Г.Б. Романовського, де автор стверджує, що ембріон в принципі не може бути об'єктом прав, у нього не може бути власників, спадкоємців, а в разі визнання ембріона об'єктом, людина перестане бути суб'єктом правовідносин, оскільки спочатку ненароджена перейде в розряд об'єктів [7, с. 24].

При всій категоричності подібної позиції, автор у своїй статті, на жаль, не розглядає питання її практичного застосування, коли нотаріус або суддя в будь-якому випадку повинні, за заявою зацікавлених осіб, посилаючись на закон прийняти рішення щодо долі ембріонів і правові наслідки їх використання.

Ембріон незалежно від терміну його розвитку розглядається як фізіологічна частина організму, яким жінка має право розпоряджатися на свій розсуд. Єдиним винятком з цього є деякі обмеження можливості штучного переривання вагітності, а також визнання спадкових прав за ненародженою дитиною за умови народження її живою в майбутньому [8, с. 70].

Заслуговує на увагу позиція С. Вавженчука та Б. Бондаренко, котрі вважають за доцільне введення у нормативно-правове поле категорії «умовна правоздатність» ненародженої дитини, що є, на їхню думку, необхідним і доцільним. Вони пропонують визначати умовну правоздатність як можливість ненародженої дитини на 12 тижні розвитку мати умовні права, що забезпечуються державою. Для подолання правових колізій ненароджену дитину (з 12 тижня розвитку плоду) слід, на думку цих авторів, визнати умовним суб'єктом цивільного права та наділити умовною правоздатністю [9, с. 3]. Схожу думку висловлює й Г. Резнік, яка вважає, що, хоча життя й виникає в момент зачаття, все ж таки не зовсім коректним є наділення людини правом на життя з моменту запліднення. На її думку, варто переглянути й розширити часові межі у встановленні моменту виникнення правоздатності та встановлювати цивільну правоздатність за людським плодом з 22-го тижня після зачаття. Також, вважає Резнік, видається можливим запровадити інститут «умовної правоздатності» як сукупність правових норм, що регламентують правовий статус людського плоду [10, с. 59].

Зазначимо, що свідоцтво про праву на спадщину не видаються іншим спадкоємцям до народження дитини, що створює певні труднощі, пов'язані з пролонгацією оформлення прав на спадщину та отримання самої спадщини. Ускладняється питання охорони та збереження спадкового майна. Законодавцю необхідно вирішити питання наступним чином: для дітей, зачатих за життя спадкодавця та народжених після смерті спадкодавця, слід виділити зі спадщини обов'язкову частку, яку вони успадковують після свого народження. Ця частка переходить іншим спадкоємцям, якщо дитина не народиться.

Висновки. Підводячи підсумок, хотілося б запропонувати ряд змін, які необхідні сучасному цивільному праву. По-перше, необхідно на законодавчому рівні передбачити термін «насцітурус» і розширити його зміст порівняно з запропонованим проектом внесення змін до Цивільного кодексу. Визначити за насцітурусом, не тільки дитину, зачату за життя

спадкодавця, але і зачату після смерті спадкодавця за допомогою репродуктивних технологій на підставі його волі, вираженої за життя. По-друге, у Цивільному кодексі України розумно передбачити якусь фікцію за аналогією з нормами зарубіжного цивільного права, що у зачатої дитини передбачається правоздатність, зокрема, в спадкових і деліктних правовідносинах.

Таке закріплення необхідне цивільному праву для врегулювання нестандартних відносин, коли слід конструювати суб'єктивні права і задовольняти охоронювані законом інтереси нетипових учасників цивільних правовідносин, які реалізують свою правосуб'єктність через поведінку інших осіб, зокрема, права і обов'язки насцітуруса можуть здійснювати майбутні законні представники дитини, але виникають вони у самого зачатої дитини.

Список використаних джерел:

1. Закони XII таблиць. URL: <http://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446588975> (дата звернення: 12.02.2021).
2. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо правового статусу насцітуруса: Пояснювальна записка до проекту Закону України від 23.03.2016 № 4295. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH3BB00A?an=37> (дата звернення: 12.01.2021).
3. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 року. № 435-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.02.2021).
4. Романовский Г.Б. Право на неприкосновенность частной жизни. М. МЗ-Пресс, 2001. 312 с. URL: <http://library.khpg.org/files/docs/1430850257.pdf> (дата звернення: 11.02.2021).
5. Мілевська А.О. Момент виникнення правоздатності: проблемні аспекти визначення. *Правоісупільство*. 2018. № 3. С. 93-98. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/3_2018/part_1/19.pdf (дата звернення: 16.02.2021).
6. Bhat M. Y., Andrabi S.D.A. Right to life in context of clean environment: it's significance under various laws. *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*. 2017. Vol. 22. Issue 5. P. 79–85. URL: <http://www.iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol.%2022%20Issue5/Version-10/L2205107985.pdf>.
7. Романовский Г.Б., Романовская О.В. Насцитурус в семейно-правовых отношениях и современная биомедицина. *Семейное и жилищное право*. 2013. № 6. С. 23–26.
8. Заболотна Н. Я., Павлюк Н.М. Цивільна правоздатність зачатої, але ще не народженої дитини. *Науковий юридичний журнал*. 2020. № 11. С. 66-73.
9. Вавженчук С., Бондаренко Б. Доцільність виокремлення категорії «умовна правоздатність» у цивільному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 11. С. 3–7.
10. Резнік Г.О. Право дитини на життя: поняття та момент виникнення. *Приватне право і підприємництво*. Київ, 2013. Вип. 12. С. 59–63.

References:

1. Zakony XII tablyts. URL: <http://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446588975> (data zvernennia: 12.02.2021).
2. Pro vnesennia zmin do Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy shchodo pravovoho statusu nastsiturusa: Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy vid 23.03.2016 № 4295. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH3BB00A?an=37> (data zvernennia: 12.01.2021).
3. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 roku. № 435-IV. Data onovlennia: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (data zvernennia: 01.02.2021).
4. Romanovskyi H.B. Pravo na neprykosovennost chastnoi zhyzny. M. MZ-Press, 2001. 312 s. URL: <http://library.khpg.org/files/docs/1430850257.pdf> (data zvernennia: 11.02.2021).
5. Milevska A.O. Moment vynykennia pravozdatnosti: problemni aspekty vyznachennia. *Pravoisuspilstvo*. 2018. № 3. S. 93-98. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/3_2018/part_1/19.pdf (data zvernennia: 16.02.2021).
6. Bhat M. Y., Andrabi S.D.A. Right to life in context of clean environment: it's significance under various laws. *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*. 2017. Vol. 22. Issue 5. P. 79–85. URL: <http://www.iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol.%2022%20Issue5/Version-10/L2205107985.pdf>.
7. Romanovskyi H.B., Romanovskaia O.V. NastsyTURUS v semeino-pravovykh otnoshenyakh y sovremennaia byomedytsyna. *Semeinoe y zhylyshchnoepravo*. 2013. № 6. S. 23–26.
8. Zabolotna N. Ya., Pavliuk N.M. Tsyvilna pravozdatnist zachatoi, ale shchene narodzhenoii dytyny. *Naukovyi yurydychnyi zhurnal*. 2020. № 11. S. 66-73.
9. Vavzhenchuk S., Bondarenko B. Dotsilnist vyokremlennia katehorii «umovna pravozdatnist» u tsyvilnomu pravi Ukrainy. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2013. №11. S. 3–7.
10. Reznik H.O. Pravo dytyny na zhyttia: poniattia ta moment vynykennia. *Pryvatnepravo i pidpriemnytstvo*. Kyiv, 2013. Vyp. 12. S. 59–63.